

Datainformaatikolle on tilausta

Mirja Laitinen & Maarit Putous

STKS:n tutkijapalveluiden työryhmä oli valinnut tämän vuoden seminaarin teemaksi kirjastotyön muuttumisen tutkijoiden uusien tarpeiden myötä: mitä kirjastoissa tulisi jatkossa osata. Tutkimusaineisto- eli datapalvelut nousi seminaarin esityksissä uudeksi keskeiseksi haasteeksi kirjastoille. Tämä artikkeli kokoaa ajatuksia tuosta Tutkijapalvelut näkyviksi - tutkimusaineistot ja kirjaston rooli –seminaarista.

Tutkimusdata eli tutkimuksen tietoaaineistot ovat digitaalisessa tai analogisessa muodossa olevia tieteellisen tutkimuksen perusaineistoja sekä niistä jalostettuja aineistoja, joihin tutkimuksen löydökset ja tulokset perustuvat. (Määritelmä Pekka Olsbon seminaariesityksestä).

Seminaarin esityksissä ja keskusteluissa nousi esiin monia näkökohtia tutkimusdatan dokumentointiin ja käyttöön, mm. tietoturva, aineiston uudelleenkäyttö, tutkimusdata kilpailutekijänä ja sen merkitys henkilön meritoitumiselle sekä datan jäljitettävyyden tutkimustietojärjestelmistä ja tutkimusjulkaisuista.

Aamiaistarjoilusta täyshoitoon – datapalvelut vaihtelevat

Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston johtaja Sa-

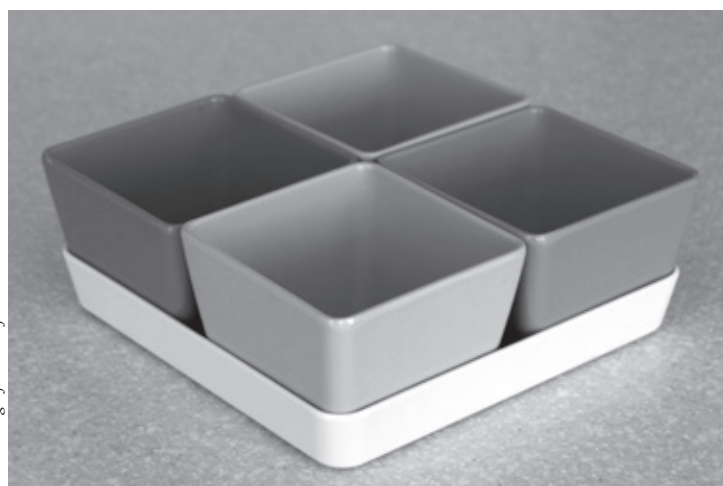
mi Borg avasi esityksessään kattavasti tutkimusdatan avoimuuteen sekä tallentamiseen ja käyttöön liittyviä seikkoja. Nämä kysymykset tulevat koskemaan kaikkia tieteenaloja, ja ne tulee tunnistaa osana tutkimusprosessia. Avoimuuteen liittyy useita kansainvälisiä sopimuksia ja päätöksiä, ja myös rahoittajilla on omat datapolitiikat.

Borgin mielestä kirjastoilla tulee olemaan ainakin jonkinlainen rooli tutkimusdatapalveluissa, ja tästä on olemassa kansainvälisiä malleja. Hän kuvasi kirjastojen datapalveluvalikoimaa hotelitermein:

- ei aamiaista, ei datapalveluja (“ei kuulu meille”)
- aamiainen: keskeisiä tutkimusdataja ja datapalveluja koskeva tietopalvelu (= tieto siitä, mitä on saatavilla ja mistä)
- puolihito: myös tutkimusdatan käyttöön

ja saatavuuteen liittyvät yksityiskohtaiset asiantuntijapalvelut (= edellisen lisäksi myös käyttöehtoihin ja käyttöön liittyvä sisällöllinen ja tekninen tuki)

- täysihoito: tutkimusdatan elinkaari- ja palvelut = keruun tuki, datan dokumentointi ja arkistointi, muut “hoivapalvelut”, pitkäaikaiskäilytys, jakelu, käyttöön liittyvä neuvonta

Kuva: Morguefile.com / jade

Datapalveluihin tarvitaan osaamista

Vaikka kirjastoilla on perinteisesti metadataosaa- mista, datapalveluiden osalta tarvitaan kiireelli- sesti valtakunnallista kirjasto-osaamista vahvis- tavaa koulutusta. Asiantuntijuutta ja ratkaisuja tarvitaan sekä kansallisesti että yliopisto- ja tut- kimuslaitoskohtaisesti. Jyväskylän yliopiston kir- jaston julkaisukoordinaattori *Pekka Oksbo* totesi- kin kirjastoilla olevan “edessään mielenkiintoi- nen ja vaativa oppimisprosessi ja uusi tehtävä”. Datainformaatikolle tulee kysyntää.

Kirjastonhoitaja *Eva Isaksson* Helsingin yliopis- ton kirjastosta kertoi tähtitieteen kansainvälises- tä tutkimusdatayhteistyöstä, jossa alan tietokan- taan on ryhdytty lisäämään datalinkkejä. Vaikka työtä on automatisoitu, robotti ei voi täysin kor- vata tähtitiedettä tuntevaa ihmistä.

Tutkijoita on vaikea motivoida metadata- ja lin- kitystyöhön, koska he eivät tunnista sen välitön- tä hyötyä. Datalinkit näyttävät kuitenkin lisää- vän viittausten määriä julkaisuihin. Tulevaisuu- dessa datahallinnasta täytyy sopia tutkimuksen alkuvaiheessa, ja se on otettava huomioon han- keen kustannuksissa.

Altmetriikalla arvioidaan verkkonäkyvyyttä

Johtava tietoasiantuntija *Maria Forsman* Helsingin yliopiston kirjastosta avasi altmetriikan kä- sitettä ja mahdollisuuksia tutkijan näkyvyyden tarkastelussa perinteisen bibliometriikan rinnal- la. Altmetriikka onkin vaihtoehtoista bibliomet- riikkaa, ja se voi olla myös artikkelitason bibliomet- riikkaa. Vaihtoehtoisuus tarkoittaa tutkijan näkymisen mittaamista ei-perinteisillä julkaisu- foorumeilla, esimerkiksi sosiaalisessa mediassa ja muissa viestimissä. Altmetriikalla voidaan myös edistää data-aineistojen näkyvyyttä.

TERKOssa on aktiivisesti kehitetty suomalai- sen lääketieteellisen tutkimuksen näkyvyyspal- veluja ja niiden käyttöön liittyviä työkaluja, joi- ta esitteli johtava tietoasiantuntija *Jukka Eng- lund*. Helsingin yliopiston lääketieteellisen tie-

dekunnan ja HUS:n tutkijoiden julkaisutoimin- nan esille nostamisessa käytetään hyväksi altmet- riikan mahdollisuuksia.

Helsingin yliopiston kirjasto kouluttaa tutkimusdatan hallintaan

Helsingin yliopiston kirjastossa toteutettiin vuo- den mittainen tutkimusdataan liittyvä henkilös- tökoulutusprojekti, TUDA-TUPA. Sitä esitte- li hankkeen koordinaattori, informaattikko *Mari Elisa Kuusniemi*. Osallistujien yhdessä laatiman koulutussuunnitelman mukaan aihetta käsitel- tiin monipuolisesti, ja työskentely oli mahdolli- simman osallistavaa. Pääpaino oli omassa opet- tamisessa ja oppimisessa.

Hanke opetti, että kirjastolla on valtavasti po- tentiaalia datahallintapalveluihin, vaikkei sitä alun perin tajuttukaan. Kirjaston roolia kannat- ta kuitenkin suunnitella vasta sitten, kun tiede- tään tarpeeksi, mitä tutkimusdatan hallinta oi- keasti tarkoittaa.

TUDA-TUPA-koulutuksen lopputuloksena syntyi suunnitelma kirjaston tutkimusdatahal- linnan palveluista ja koulutuksesta. Esimerkkejä:

- RefWorks-koulutuksissa opetetaan dataan viittamista
- tutkimusdata-asioita avataan myös gradun- tekijöille
- laadittiin aineistonhallintasuunnitelman te- koa helpottava lomake
- kirjaston tutkimusdatapalvelut ovat löydet- tävissä myös yliopiston muiden tutkijapal- veluita tuottavien toimijoiden palveluista.

Jyväskylän yliopiston kirjasto panostaa rinnakkaistallentamiseen

Informaattikko *Marja Kokko* Jyväskylän yliopis- ton kirjastosta tarkasteli yliopistokirjaston tutki- japalveluja ja tietoasiantuntijatyötä pitkälti omi- en kokemustensa kautta, lähtökohtana Jyväsky- län yliopiston kirjaston vuonna 2011 hyväksytty tutkijapalvelusuunnitelma ja sen toteuttaminen.

Tutkijapalveluissa on tähän mennessä vahvim- min onnistuttu rinnakkaistallentamisessa ja yli-

opiston julkaisuarkisto JYXin kehittämisessä. Lisäksi kirjasto on päässyt omalla tutkimusprosessiin integroidulla opetussuunnitelmallaan mukaan yliopiston tutkijakoulun yleisen valmiustaitojen opintoihin. Kirjasto on myös toteuttanut suunnitelmaa järjestämällä yliopiston tutkijoille ajankohtaisia teemoja esitteleviä seminaareja.

Seuraavat tehtävät ovat juuri käynnistymässä:

- tutkimusryhmien tavoittaminen ja niiden palvelutarpeiden tunnistaminen
- kirjaston tietoasiantuntijoiden osaamisesta huolehtiminen jatkuvasti esiin nousevissa uusissa asioissa
- yhteistyö yliopiston tutkimushallinnon kanssa

Kokko pohti tietoasiantuntijan työn muutoksia yliopistomaailmassa. Tutkimuksen ja oppimisen uudet toimintatavat korostavat tiedon jakamista ja luomista, jolloin tiedolla on prosessinomainen luonne. Tämä vaatii kirjastoilta osallistuvampaa otetta ja luopumista vanhasta, staattisesta tiedonvälitystehtävästä.

Tietoasiantuntijatyön kehitystä suunnataan

Helsingin yliopiston kirjasto ylikirjastonhoitaja *Kimmo Tuominen* tarkasteli esityksessään tietoasiantuntijan osaamisen kehittämistä sekä Suomen yliopistokirjastojen neuvoston (SYN) että Suomen tieteellisen kirjastoseuran puheenvuorona. Molemmilla yhteisöillä on tutkimuksen tuen ja tutkijapalveluiden työryhmät, jotka tekevät yhteistyötä. Tällä on merkitystä kirjastoille, sillä yksin ne eivät pääse samaan resurssien ja osaamisen puolesta. Tuominen esitteli SYN:n strategiasta ja tavoitteista tutkimuksen tukeen ja osaamisen kehittämiseen liittyviä toimenpiteitä.

Tuominen käsitteli esityksessään myös osaamisen johtamista ja Helsingin yliopiston kirjaston

Kuvat: Eija Poteri.

osaamisen kehittämiss politiikkaa. Osaamisen johtaminen kytkeytyy organisaation tavoitteisiin ja sen tulee olla systemaattista. Näin turvataan organisaation ydinosaaminen, jolle on ominaista muuttuminen organisaation toimintaympäristön ja tavoitteiden muuttumisen myötä.

Ydinosaamisen tunnistaa siitä, että sitä ei voi ulkoistaa. Tämä herättikin keskustelua: kun kirjastoille tulee uusia osaamisvaateita, mm. datapalvelut, mistä tehtävistä voimme luopua, ja onko jotakin, jonka voisimme ulkoistaa? Tuominen kehottikin pohtimaan mitkä ovat kirjastojen suurimmat osaamisvajheet viiden vuoden kuluttua.

Helsingin yliopiston kirjastossa huolehditaan systemaattisesti osaamisen kehittämistä, muun muassa hanketyyppisesti: Kumpulan kampuskirjastossa toteutettu Kirjaston oppimistarina (Verkari 5/2013) ja tässä seminaarissa esitelty TUDA-TUPA.

Tuominen nosti esiin dialogisen oppimisen käsitteen erityisesti työssä oppimisen kontekstissa. Tällöin tekemisen kohde, kehitettävä asia, on oppimisen keskiössä. Uuden teknologian avulla voidaan yhteisöllisesti työstää opittavaa asiaa ja näin luoda yhdessä uutta tietoa osallistuvien erilaisten osaamisten pohjalta.

Lopputunnelmat

Loppukeskustelussa nähtiin datapalvelujen tulevan ainakin jollakin lailla kirjastoihin. Asiassa ollaan vielä melko alussa, ja myös kansallisella tasolla on tehtävää. Kansainväliset mallit data librarian-toiminnasta ja esimerkiksi TUDA-TUPA-kouluttautumismalli voivat ohjata tehtävään valmistautumista kirjastoissa. Jo nyt kannattaa miettiä miten tutkimusdata-asiat otetaan mukaan vaikka tiedonhankinnan opetukseen.

Seminaarin esitykset:

<http://www.stks.fi/asiakirjat/koulutustenmateriaalit/materiaalit-tutkijapalvelut>

Kirjoittajat

*Mirja Laitinen, tietopalvelupäällikkö
Jyväskylän yliopiston kirjasto
email. mirja.p.laitinen@jyu.fi*

*Maarit Putous, tietoasiantuntija
Itä-Suomen yliopiston kirjasto
email. Maarit.putous@uef.fi*

Suomen tieteellisen kirjastoseuran Tutkijapalveluiden työryhmä

Suomen tieteellisen kirjastoseuran Tutkijapalveluiden työryhmä on toiminut vuodesta 2011 alkaen, ja se koostuu sekä yliopistokirjastojen että tutkimuslaitoskirjastojen edustajista. Työryhmän tehtävänä on edistää osaamista ja yhteistyötä tieteellisissä kirjastoissa ja tietopalveluissa seuraavilla alueilla: tutkimuksen arviointi ja bibliometriikka, tutkimusdata, avoimet julkaisuarkistot sekä avoin tieteellinen julkaiseminen ja muut ajankohtaiset tutkijapalveluasiat. Työryhmä tekee yhteistyötä muiden tutkijapalveluissa toimivien kanssa, ja se on järjestänyt vuosittain seminaarin ajankohtaisesta teemasta.